

אש כוללת

הצילון השבועי של תלמידי ישיבת כרם ביבנה

פרשת משפטים

גליון 490 | כ"ז בשבט תשע"ט
(שנה שלוש-עשרה)

16:52 **כניסת שבת**
17:54 **צאת שבת**
08:33 **סוּזֶק"ש מג"א**

סנהדרין אצל מזבח

דניאל כהן טוב (ב')

על הפסוק "ואלה המשפטים..." מפרש רש"י: "ולמה נסמכה פרשת דינין אצל מזבח? לומר לך שתשים סנהדרין אצל המזבח", והשאלה שעולה מאליה - מה הקשר בין הסנהדרין למזבח? על כך עונה המהר"ל - שהם זהים בתכונתם: המזבח משים שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, כי עליו מקריבים הקרבנות, שנקראים כך על שהם **מקריבים** את האדם לקב"ה. והמזבח, שעליו ההקרבה, הוא שמים שלום בין ישראל לאביהם שבשמים. כך גם המשפטים מטילים שלום בעולם.

וכן אמרו במכילתא: "מה ראו דינין להקדים אותם לכל המצוות שבתורה? כשהדין (היינו ריב ומדון) בין אדם לחבירו תחרות ביניהם, נפסק הדין שלום ביניהם (שע"י פסק הדין נגמר הריב). נמצא שהמזבח והדין הם קשורים, שהרי עושים שלום בעולם. כי צריך קודם שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, ואח"כ שלום בין איש לחברו (שהרי קודם נאמרה פרשת המזבח ולאחריה משפטים), נמצא הכל מקושר, ובשביל זה היו המזבח ולשכת הגזית באמצע העולם, כמו שדרשו (סנהדרין לו ע"א) עה"פ "שרר אגן הסהר" (שיר השירים ז, א) - זו לשכת הגזית (ששם ישבו הסנהדרין). כמו שהטבור באמצע גוף האדם ומבחינה רוחנית מפריד בין החלק העליון לתחתון - כך לשכת הגזית באמצע העולם, כי האמצע מקשר כל החלקים, נמצאנו למדים שהמזבח ולשכת הגזית מאחדים ומקשרים הכל.

הרב טייטל (בעל א"ם הבנים שמחה) שואל בשו"ת "משנה שכיר": למאי נפקא מינה בכלל היכן הסנהדרין יושבת, אם אצל המזבח או במקום אחר. והנה בספר תולדות אדם לגר"ז מוויילנא שאל בעניין שיטת ר"א בסיפור תנורו של עכנאי (בב"מ דף נט ע"ב) כשאמר להם "אם הלכה כמותי חרוב זה יוכיח", ונעקר החרוב ממקומו מאה אמה כו', אמרו לו אין מביאין וכו', אמת המים תוכיח וכו', כותלי בית המדרש יוכיחו וכו' - קשה, אם לא רצו להסכים לו אחרי הנס ראשון, כנראה שלא השגיחו על מעשה נסים, אם כן מה ראה ר"א להוסיף בנסים?

והביא שהגר"א תירץ כך: בכדי לכוון הלכה צריכים שלוש מדות טובות: מדת הסתפקות, שאז יוכל להעמיק בדברי תורה, כמו ר' חנינא בן דוסא שדי לו בקב חרובין (ברכות יז ע"א) מדת הענווה, כדברי הגמרא (תענית ז ע"א) למה נמשלה התורה למים? מה מים מניחים מקום גבוה, והולכים למקום נמוך - כך דברי תורה. וגם מדת ההתמדה, כמבואר (עירובין כב ע"א) על המילים "שחורות כעורב" (שיר השירים ה, א): במי אתה מוצא דברי תורה? במי שמשחיר ומעריב עליהן. ועל זה כיוון ר"א בשלשה נסים אלו, הרמוזים לכל המדות הטובות - עץ החרוב מסמל את מידת ההסתפקות כר' חנינא בן דוסא, אמת המים את מדת ענווה, וכותלי ביהמ"ד את מדת ההתמדה, כמאמר חז"ל (חגיגה טז ע"א) מי מעיד באדם? קורות ביתו, שנא' "כי אבן מקיר תזעק". והוכיח שהיו בו שלשה מדות שבאים על ידם לכוון לאמת.

קצת מובן למה סנהדרין אצל המזבח, שהרי כל שלוש המידות נמצאים במזבח: מדת הסתפקות - נמצא זאת במזבח במאמר חז"ל (חגיגה קי ע"א) נאמר "ריח ניחוח" בקרבן עני ובקרבן עשיר וכו'. מדת ענווה - "זבחי אלוקים רוח נשברה" (תהלים נא) מדת ההתמדה - "אש תמיד תוקד על המזבח" (ויקרא ו, ו) כדי לרמוז על זה - תשים סנהדרין אצל המזבח, כדי שיראו תמיד מדות אלו, ויזכרו איך זוכים לכוון הלכה.

אך רבי קלונימוס קלמן הלוי עפשטיין, בעל "מאור ושמש", מקשה: הרי מצינו שהיו הסנהדרין חוץ לירושלים - בגמרא (ר"ה לא ע"א) עשר מסעות נסעה השכינה, וכנגדן נסעו סנהדרין מעיר לעיר. ואדרבה, אסור לישב אצל המזבח, שהמזבח היה מקודש יותר אפילו מעזרת הכהנים! ומתוך כך: 'מזבח' מרמז לעבודה, דהיינו עבודת הקרבנות, וכיום התפלה היא כנגד הקרבן, כמו ששינו בגמרא (ברכות כו ע"ב) תפלה כנגד תמידין תקנו, וזה ידוע, שיותר קל לנו להתפלל בהתלהבות וברתת וזיע - מאשר ללמוד כך, על כן מרמז רש"י, לימוד התורה והמשפטים שהם הסנהדרין - יהיה כמו מזבח דהיינו עבודת התפלה, כך יהיה לימוד התורה - בהתלהבות גדולה וברתת וזיע. בנוסף פירש כך: כשהאדם מביא קרבן, צריך לעשות תשובה קודם שיקריב ויתכפר לו, כי בלא תשובה - "זבח רשעים תועבה" (משלי כא, כו), והסנהדרין הן עיני העדה (שה"ש רבה א, ב), ומי שחננו הקב"ה להיות רב ומנהיג ישראל ועיני כל ישראל אליו - הוא צריך תמיד להיות בהכנעה גדולה ובלב נשבר, ולפשפש דרכי תמיד כמעט בכל רגע ולעשות תשובה עליהם, כי בלתי אפשרי להיותו נקי, בלא חטא.

וכמו שכתוב בזוהר הקדוש עה"פ "אשר נשיא יחטא" (ויקרא ד, כב), שבכולם כתיב 'אם יחטא' ובנשיא כתיב 'אשר נשיא יחטא' - בוודאי יחטא, כי לפעמים מתגאה על הציבור, או שמטה איזה דין חלילה אפילו בשוגג. הכלל - אי אפשר להימלט מן החטא, ואם לא יעשה תשובה - לא יאריך ימים חלילה, כמו שאמרו חז"ל (פסחים פז ע"ב) "אוי לרבנות שמקברת את בעליהם", לכן צריך לפשפש במעשיו תמיד ולשוב עליהם, והש"ת יאריך ימיו ושנותיו טוב ובנעימים. וזוהי הסיבה למה נסמכה פרשת דינין אצל המזבח, לומר לך שתשים סנהדרין אצל המזבח - כלומר, מי שיושב על כסא הוראה צריך תמיד להיות בהכנעה ובתשובה, כדי שתביאנו הרבנות לידי אריכות ימים, כמו המזבח שנברא להאריך ימיו של אדם על ידי הבאת קרבנותיו בתשובה, כמאמר התנחומא: "כי חרב הנפת עליה ותחללה - מכאן אמרו המזבח נברא לאריכות ימיו של האדם, והברזל לקצר ימיו..". כך הרב צריך תמיד לעשות תשובה, ועל ידי זה יאריך ימיו ושנותיו.

למנוח

לר' ישי איפרגן

לרגל הולדת הבן

לר' יעקב וולף

לרגל הולדת הבת

לאורי מצליח

לרגל ארוסיו

קוד באתר: 8417

העלון יוצא לאור ע"י

ישיבת כרם ביבנה

www.KBY.org.il

לתגובות ולהארות:

eshckolot@gmail.com

מערכת אשכולות

איתאל סופר

שלמה שינובר, יצחק שיבני

* השאלה

ראובן ושמעון ישבו ועסקו בתורה בחברותא, ובעקבות קושיא הוצרכו ל'קובץ מפרשים' - למצוא 'אם יש פותר'. נפנה ראובן ללוי, שכנו לספסל בית המדרש, ושאל מעמו את הספר. ילד קטן עבר בין הספסלים, וכוס קפה בידו להביאה אל אביו, אלא שלפתע מעדה רגלו ונשפך הקפה על הספר השואל, וכן-ורגע נתקלקל. פנה לוי לבית הדין ונפשו בשאלתו: האם במקרה כזה יוכל לגבות נזקו מראובן ושמעון השואלים, כיוון שלא ניתן לגבות את תשלומי הנזק מקטן.¹ בווריאציה אחרת יש לדון: קהילה ששאלה ס"ת לבית הכנסת לצורך הקריאה בשבת, ולמרבח הצער באו פורעים בלילה ושרפו את בית הכנסת באש, ונשרף הס"ת עמו, ולא נמצאו הפורעים (כעין זה חווינו לצערנו השבוע, תורה תורה חגרי שק). נשאלת השאלה האם יכול גבאי בית הכנסת לגבות מהקהילה השואלת לשלם את דמי עלות הספר, מאחר שאין ניתן לגבות את דמיו מהמזיקים?

א. בטעמא דמילתא ששואל חייב אפי' באונסין

הלכה היא ששואל חייב אפילו ב'שבורה ומתה', היכא שלא היו בעליו עמו (שמות כב, יג). למשל: אדם שאל פרה ובא לסטים מזוין ושבך את צלעותיה של הפרה, ע"כ אומרת התורה שהשואל חייב, ומה שהתורה חייבה אפילו באונס ולא אמרין דרחמנא פטריה, אומרת הגמ' (ב"מ צד ע"ב) "לפי שכל הנאה שלו" - רק השואל נהנה, ולמשאיל אין כל רווח, לפי שבמקום להשאיל יכול היה להשכיר לו את החפץ והיה מקבל רווחים. אומרים התוס' (כתובות נו): ירדה תורה לסוף דעתן של הבריות שכל אדם השואל חפץ, יש לו הכרת הטוב כל כך גדולה על שעשה עמו טובה, ומקבל על עצמו אחריות שכל נזק שיגרם יהיה עליו ויהי מה, חוץ מ'מתה מחמת מלאכה',² משום שעל דעת להשתמש בו שאל ממנו.

מן הדברים הללו אנו למדים, שסיבת חיובו של השואל היא משום ש'כל הנאה שלו', אך אם לא מתקיימת הנוסחה הזו - דהיינו, שאם לא רק השואל נהנה אלא גם המשאיל נהנה, הדין הוא שאין האחריות נופלת עוד על השואל, אלא על המשאיל. וכן כתב הסמ"ע (ח"מ סימן עב, סק"א) לגבי אדם שהשאיל ס"ת לבית הכנסת וניזוק שלא מחמתו, שפטור. והביא את תשובת הר"ן (סימן ט) שנשאל במקרה דומה, וז"ל הסמ"ע:

ראובן שהשאיל לשמעון ספר אחד ושמעון הניח בידו ספר אחר למשכון ובאו שוללים בבית שניהן ושוללו מהם אותם הספרים. לימים החזירו לראובן אותו ספר שהיה ממושכן ביד ראובן משמעון. והשיב, שחייב להחזיר לשמעון דאין שמעון חייב באונס ספר של ראובן שהיה בידו.

ב. 'פרוטה דרב יוסף'

מה שפטר הר"ן את השואל מלשלם את דמי הנזקים ואינו חייב באונסין במקרה דנן כשאר דין שואל דעלמא, מבואר בדרכי משה עפ"י המחלוקת גבי שומר אבידה (ב"ק נו ע"ב, ב"מ כט ע"א): אדם שמצא אבידה שיש בה סימן והכריז עליה והשאירה בחצרו, אלא שבאו גנבים וגנבוה, ולאחר מכן בא בעל האבידה ונתן בה סימנים - נחלקו רבה ורב יוסף האם שומר אבידה דינו כשומר חנם או כשומר שוכר: רב יוסף ס"ל דחשיב כשומר שוכר שאילו היה בא עני באותה שעה היה נפטר מליתן לו צדקה מדין העוסק במצווה פטור מן המצווה,³ ובוה חשיב שומר שוכר הואיל ויש לו הנאה,⁴ ורבה אמר כשומר חנם. והנה אדם שהשאיל ספר לחברו הרי שעשה מצווה, כדאיתא בגמ' (כתובות נ): "הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד" - רב הונא ורב חסדא חד אמר זה הלומד תורה ומלמדה, וחד אמר זה הכותב תורה נביאים וכתובים ומשאילן לאחרים. וכיוון שהוא מזכה את הרבים הרי שהוא עושה צדקה בכל עת, ויש לו דין 'פרוטה דרב יוסף', וכבר אין לו דין של שואל ופטור במרה של אונס. אך שואלים ע"כ האחרונים, א"כ הפקענו את כל הדין של שואל שחייב באונסין, שהרי אין כל הנאה של השואל, כ"א גם של המשאיל בעצם זה שמקיים מצוות השאלה. המחנה אפרים (הל' שאלה) והנתיבות חידשו, שאין מצוה להשאיל כל חפץ (אלא ספרי קודש משום שמזכה את הרבים) וזה משום שיש בלאי של החפץ. אך החפץ חיים באהבת חסד חלק על דבריהם וכתב שיש מצווה להשאיל בכל חפץ והוי גמ"ח.⁵

הש"ך חלק על שיטת הסמ"ע משום שהדבר עומד במחלוקת האמוראים, ולשיטת רבה אין הדבר חשוב הנאה. ולהלכה ג"כ נחלקו הראשונים: הרי"ף,

הרמב"ם, בה"ג, ר"ח, ומרן השו"ע פסקו כשיטת רב יוסף, ואילו בעלי התוס', הרא"ש והרמ"א פסקו כשיטת רבה. והובאו הדברים בשו"ע (ח"מ רסז, טז) וז"ל:

כל זמן שהאבידה אצלו, אם נגנבה או אבדה - חייב באחריותה כדין שומר שוכר: הגה: וי"א דשומר אבידה אינו אלא שומר חנם (טור בשם ר"י והרא"ש)

ואמר ע"כ הש"ך: דכיוון שהדבר עומד בספקא דדינא, היה על הר"ן לפסוק לטובתו של המשאיל שהיה המוחזק במשכון בשאלה שבו הוא נשאל (הובא לעיל). הקצות כתב שיש הבדל: ע"מ שאדם יחשב שומר שוכר צריך שתהיה לו הנאה השווה פרוטה, אך כדי שנאמר שיש גם הנאה למשאיל לפטור את השואל מן התשלומים, אף הנאה השווה פחות משווה פרוטה מספיקה לומר שאין כל הנאה של השואל אלא אף של המשאיל. ולכן הלך הקצות בעקבותיו של הסמ"ע במקרה דלעיל.

ג. הגדרת המשג 'הנאה'

הנתיבות והאור שמח חלקו, וכתבו שיש לחייב את השואל חפץ. ומה שנעלם דין פרוטה דרב יוסף הוא עפ"י הגמרא בנדרים (דף לג) בדין המודר הנאה מחברו שהתפייס עמו ורצה לפרוע את חובו. שם אומרת המשנה: "המודר הנאה מחבירו שוקל לו את שקלו ופורע את חובו ומחזיר לו את אבידתו מקום שנוטלין עליה שכר תפול הנאה להקדש". ובגמרא מבואר ד'אברוחי ארי בעלמא הוא'.

מעתה יש הגדרה מיוחדת למושג 'הנאה': תוספת חיובית בנכסים קרויה הנאה, אבל סילוק נזקים ומניעת הפסד לא חשיב הנאה אלא הברחת אריה מנכסיו.

על דברים אלו הקשו התוס', מדוע שומר אבידה נקרא שומר שוכר אליבא דרב יוסף, הרי אברוחי ארי בעלמא הוא, ואין כאן הנאה חיובית שנוספה לו? ותרצו: כאשר עומד אריה לטרוף את הצאן, ורועה הצאן משתמש בחפץ חברו ע"מ להבריח את האריה, הרי שיש לו הנאה בחפץ, הכא נמי האבידה היא חפץ שפוטור את השומר מהחובות, וזוהי משכורתו. אבל כשאדם משאיל חפץ לחברו, הוי מניעת הפסד משום שאינו משתמש בחפץ חברו ע"מ להפטר מלתת לעני פרוטה. ואמת נכון הדבר, שאם היה בא עני לבקש צדקה היה נפטר, אך אינו אלא מברח ארי מנכסיו. וביאר האור שמח, שגם במקרה של הר"ן הרי שבקבלת המשכון נהנה מחפץ חברו והוי הנאה חיובית. ולפי האור שמח כל ההנאה היא של השואל ולא של המשאיל, ולכן האחריות נופלת על השואל.

ברם הגאון בעל קצות החושן רוח אחרת עמו, והוסיף נימוק אחר: שהשאלת ספר ע"מ ללמוד תורה לא הוי הנאה משום שמצוות לאו להנאה נתנו. אך הנתיבות חלק על דבריו וכתב דהוי הנאה.⁶ הן אמת שעצם הלימוד אינו מוגדר הנאה אליבא דהקצות, ואמנם עצם זה ששאל מחברו את הספר הרי שחסך לעצמו את שכירות הספר או קנייתו, אך אין זה כ"א מניעת הפסד ולא הוי הנאה בהגדרה. אך המחנה אפרים כתב מהטעם הזה, דחשיב שיש לו הנאה משום שחסך לעצמו את שכירות הספר או קנייתו.

ד. סיכום ולמעשה

דעת הקצות והסמ"ע, שהשואל חפץ וניזוק שלא באשמתו פטור משתי סיבות: א. דלאו הנאה של השואל גרידא אלא גם של המשאיל בעצם הנאתו מדין 'פרוטה דרב יוסף'. ב. ועוד, דלא חשיב הנאה משם שמצוות לאו ליהנות ניתנו.

אך דעת הנתיבות, התומים, המחנה אפרים ומהר"ם שיי"ק, שהשואל ספר וניזוק שלא באשמת השואל - שחייב באחריותו, לפי 'שכל הנאה שלו'. האמרי יושר כתב שאם שאל שופר או תפילין הדין הוא שפטור, משום שלא חסך לעצמו שכירות משום שאין זה דרך להשכירם, ומצוות לאו ליהנות ניתנו.

אמנם בעלמא כאשר יש מחלוקת בדין, יכול היה השואל לומר 'קים לי' כהסמ"ע וכהקצות, אך מכיוון שדעת רוב הפוסקים לחייב - מן הראוי שיעשה השואל פשרה עם המשאיל.

ובמקרה שבו נשרף הס"ת המושאל בבית כנסת של הקהילה - לכונ"ע נראה שאין הגבאי יכול לתבוע את התשלומים מן הקהילה, משום שעצם הקריאה בתורה לא נקראת הנאה דהא מצוות לאו ליהנות ניתנו, ועוד שאין הדרך להשכיר ס"ת, ונמצא שלא חסכו לעצמם שום תשלום בכך שקיבלו אותו בהשאלה.

* השיעור נכתב ע"י אחד התלמידים, ע"פ הבנתו ובאחריותו.

¹ כדאיתא בגמרא (ב"ק פז ע"א) ובשו"ע ח"מ (תכד, ח), ובעבר הארכנו בדין זה.

² היינו שהחפץ המושאל נשבר בדרך עבודתו בשימוש מתון.

³ סוכה כו ע"א, ועיי' בראשונים מהם הגדרים בדין זה.

⁴ עיין ש"ך סימן שג, דשכר מועט קרוי הנאה, ואפילו פרוטה שחוקה.

⁵ ועל השאלה ששאלנו השיב, שאולי אין בזה גדר של העוסק במצווה פטור מן המצווה, עיי"ש.

⁶ אגב: בשאלה האם מותר לאדם ליהנות מדברי תורה, כמה אחרונים כתבו שאם אדם לומד תורה משום שהדבר מסב לו הנאה פרטית, אין זה לימוד מעלייתא אלא עליו ללמוד רק משום "כאשר ציוני א-לה" (עיין רש"י תענית ז ע"א). אך כידוע האדמו"ר מסוכצ'וב בהקדמת ספרו אגלי טל חלק על כך נחרצות וכתב "ובאמת זה טעות מפורסם", אלא אדרבא - חלק ממצוות לימוד תורה בהידור הוא ההנאה, "פקודי ה' ישרים משמחי לב", וזו עיקר מצות ת"ת.

הרב אלישע וישליצקי זצ"ל // ליום השלושים' לפטירתו

הרב אריה שטרן שליט"א

בס"ד. ד' תמוז

לאריה, שלום רב.

מחמת שירות מילואים שהסתיים רק ביום רביעי שעבר, התעכבת מלענות לך על מכתבך.

כתבת, שבינתיים עיקר ההכנות בישיבה לפני היציאה לצבא הן הכנות הלכתיות.

בוא נבדוק, אריה, מה אפשר לבדוק ולרצות להכין לפני המפגש עם החיים.

אדם נקלע למערכת שבה:

(א) אין עצמאות.

(ב) אין פנאי ללמוד.

(ג) החברה מסביב.

(ד) הקושי הפיזי.

(ה) הקושי הנפשי.

(ו) בזבוז זמן, ומאמצים שאין צורך בהם לענין הכשר מצוה של שירות במלחמת מצוה.

וכל הנקודות הללו חוברות יחד לתקופה שבה אדם - לא בצורה קלה - עובר דרך מלאה משברים וירידות ואכזבות.

אבל זה רק צד אחד של המטבע. והצד השני הוא - שבעקבות המודעות לבעיות, והכרת פני השטח, יש אפשרות להתכונן ולעבור בצורה נכונה את כל ה"ל".

ואולי אפשר לנסח עקרונות, ואח"כ פירוט שלהם: (א) קידוש ה' (ב) הרצון (ג) המידות.

ונתחיל בצורה הדרגתית.

נאמר בפרשת חיי שרה: "זיהיו חיי שרה", ומפרש בעל אור החיים: "הצדיקים מחיים את ימיהם, והרשעים ימיהם מחיים אותם". כלומר: בלשון המדרש - "הצדיקים לבם ברשותם, והרשעים הם ברשות לבם". בלשונו: האם אדם מכתוב למאורעות מה הוא רוצה להפיק מהם (לפי סולם הערכים שלו) או שקצב המאורעות ותוכנם גורר וסוחף אותו. כלומר: שליטה במצב.

ויש סייעתא דשמיא לכך, וכבר עמד על הענין הגר"א בביאורו למשלי א' כ"ג "הנה אביעה לכם רוחי", שאדם זוכה לרוח ממרום שתסייעו בקידום כוחותיו כפי בצונן, וכן במשלי ט"ו כ"ד "למעלה למשכיל", שטיבה של המציאות שמי שלא מתקדם בה היא מורידה אותו.

מתוך עולם הערכים היהודי עולה תמונה של יחס נכון למפגש עם כל צורת חיים מעשית. וכדאי לעיין בנקודה הזאת בדברי המשך חכמה על מצות ציצית בציטוט מהתורה כהנים ש"אין דבר שאין בו מצוה". כל מעשה - אם משייכים אותו לרצון הבורא. וכדוגמא: מס' יומא דף פ"ו. "ואהבת את ה' אלקיך...", וכדאי לדייק בכל מושג שם, ובסדר של המושגים. וביתר הרחבה בסידור עולת ראה חלק א', עמ' של"ג של"ד על "אך צדיקים יודו לשמן ישבו ישרים את פיך".

כשהדברים נובעים מהגדרה עמוקה של מצות האמונה כפי שמנסח אותה בעל "ספר מצוות קטן" במצוה הא'. שלפי הגדרתו - ברור שאדם רציני באמונתו ובמעשים ניגש למערכת החיים בצורה שונה לגמרי מאדם שהוא דתי בית מדרשו ורגיל בצאתו לרחוב ולחיים.

וכן בהרחבה - בדברי השפת אמת בפר' תולדות (בפיסקא המתחילה במדרש גיל יגיל) המברר שדוקא מתוך היידידות והסיבוכים אדם לומד מה הוא יכול יותר לפתח ולחשוף בתכונות הטובות שבנפשו. ואם לא היה מושג של קדוש ה' בחיים לא היה שייך לדבר על הפקת דברים חיוביים מפגישה עם החיים.

ברצוני לספר בקצרה אודות ההיכרות האישית שלי עם הרב אלישע. בשנת תשל"ג הוקמה המכינה של המדרשיה בכפר סבא, וזכיתי להיות במחזור הראשון והמייסד. בשנת תשל"ד פרצה מלחמת יום הכיפורים. מכיון שחלק גדול מהצוות היה מגויס, הנהלת המדרשיה עשתה מאמצים לנסות לשמור על שיגרת הלימודים, ולכן ביקשו מכמה בוגרים של המדרשיה שלא היו עדיין בצבא שיבואו למלא תפקידים של רמ"ם ומדריכים. אלישע היה אז שיעור ב' ב'מרכז', ולאחר אישור ועידוד של הרב צבי יהודה זצ"ל הוא הגיע אלינו.

היינו אז נערים צעירים בגיל הבר-מצוה, והמכינה כולה עדיין היתה בראשית צעדיה, ומיד כשאלישע הגיע אלינו נדבקנו בו ובאישיות שלו. מיד בבואו הוא יסד לנו שיעור בדף יומי ובשמירת הלשון - שתי הנקודות שכל כך מאפיינות אותו: לימוד תורה ועבודת המידות. בתור נערים צעירים, הדבר חולל מהפך רוחני ענק בנפש שלנו. באותה תקופה קצרה שהוא היה אֶתנו, הצליח להחדיר בנו אהבת תורה, שאיפה לגדלות ודביקות בתלמידי חכמים. ניתן לומר שאת כל היסודות לכיוון הרוחני שלי לכל החיים רכשתי אז מאלישע הצעיר.

לאחר זמן מה החלו אנשי הצוות לחזור, ואלישע חזר לישיבה שלו. אבל לא יכולנו להיפרד ממנו, ולכן קבענו שאחת לכמה שבועות הוא יגיע אלינו לכפר סבא ל"משמר" שאנחנו עושים ביום חמישי. בכל פעם הוא הגיע אלינו לכמה שעות למפגש שרומם אותנו עד מאד, והרעיף עלינו דברי חיזוק ורוממות. כל מילה שיצאה מפיו היתה מלאה באמת-פנימית יוקדת, שלא יכולת לעמוד אדיש מולה. כשהיינו מסיימים את המפגש אֶתו, בסביבות השעה 2 בלילה, הוא תמיד זכר להדגיש לנו: עכשיו, כשאתם הולכים לפנימייה - להיכנס בשקט מוחלט, שלא לגרום לגזל שינה לאף בחור. אף אחד לא צריך לסבול בגלל שאנחנו נשארנו עד מאוחר בלילה.

במהלך השנים שלמדתי במדרשיה, אלישע המשיך לשמור איתי על קשר חם. כל כמה זמן קיבלתי ממנו מכתב מחזק ומעודד, וזה היה חלק בלתי נפרד מהאישיות שלו - ההתעניינות האישית בכל אחד, האכפתיות וההרגשה שאני האדם הכי חשוב בשבילו, למרות שאני בסך הכל תלמיד בגיל התיכון.

עברו הרבה שנים, ונודמן הדבר ששנינו שירתנו ביחד בצבא במילואים בתותחנים. והנה בהזדמנות אחת נפגשנו ביחד באימון בצאלים. באותם ימים הוא כבר היה 'הרב אלישע' המפורסם, והרגשתי ממש לא נוח ולא נעים שהוא נמצא אֶתי בצבא כאחרון החיילים. אבל אלישע לא הבין מה הבעיה - במקום שצריכים אותי שם אני נמצא. והוא הוסיף ואמר: הגיע שלב בחיים שאני כבר לא 'בעלים' על השם שלי, ובכל מקום מפרסמים ש'הרב אלישע' מגיע ויתן שיעור, ורק כאן בצבא נשארתי 'אלישע' הפשוט. כמה טוב לי עם זה. זו היתה הענווה והפשוטות של האיש הענק הזה.

בשנה שעברה, בערב חג הפסח, הרב אלישע היה בין האשפוזים, במצב לא טוב, ונכנסתי אליו לביתו לבקר אותו. כשנכנסתי הוא קם לכבודי ואמר: ר' אריה, כמה טוב שבאת. כמה צניעות וכמה אהבת אדם קרנה ממנו. אבל הוא היה מאד חלוש וחולה, ולחיצת היד שלו היתה מאד חלשה. שאלתי אותו מתי הוא חוזר ללמד אצלנו בכרם ביבנה, ותשובתו היתה: "בעזרת ה', ילכו מחיל אל חיל". אלה המילים האחרונות ששמעתי ממנו.

בסוף שנת תש"מ הייתי ערב הגיוס שלי לצבא, והרב אלישע כבר היה לאחר שירותו הצבאי. ביקשתי ממנו הדרכה לקראת הצבא, וקיבלתי ממנו מכתב נהדר. אני מצרף כאן קטעים מאותו מכתב (המכתב המקורי בכתב ידו נמצא אצלי).

וממילא - להיות חייל טוב, משקיע מאמץ, עוזר לאחרים, לומד כהוגן, ולא נסחב אחרי השיגרה האדישה, וזאת רק מתוך העולם הרוחני שממנו הוא בא - זהו קידוש ה'.

כשברור שהדברים באים יחד עם הקפדה על שמירת מצוות ודינים ולמוד בע"פ ובכתב של דברי תורה. אבל צריך להתבונן נכון על כל התמונה.

ומכאן מגיעים לנקודת הרצון. ע"פ הדברים שכותב הגר"א ב"קול אליהו" למס' סוכה דף נ"ב. ו"תפארת ישראל" יכין יומא א' ז', ו"שמחת יו"ט" למס' ביצה דף כ"ה: (ערלה ונידה). משמע - שהשתדלות האדם והתאמצותו היא הגורם המרכזי בהצלחתו לחיות בצורה נכונה - למרות הקשיים. ואז הקב"ה עוזר לו.

מה עוד שגם מבחינת הצבא והמפקדים חשוב הרבה יותר חייל שמשקיע ומתאמץ ורוצה, מאשר חייל שמצטיין ורץ מהר וכו'.

וכשיודעים ומרגישים את ההרגשה הזאת יש יותר כח לעמוד בקשיים פיזיים ונפשיים, גם כשכבר נמאס, אין כח, ומספיק כבר וכו' וכו'.

והמידות - אפשר ללמוד הרבה על שמירת הלשון, וענוה, ואהבת ישראל, ואמת, וביטחון בה', אבל כשמגיעים למערכת שבה לא כולם מגלים כ"כ את סגולת ישראל שלהם, ושבה הלחץ של הזמנים והמאמצים מקשה על הסבלנות והעזרה, ושבה אם אדם נפתח ורוצה לקלוט את הקשר לקב"ה, כל זה יחד יוצר תמונה שיכולה להרים את האדם אם הוא מודע לקשיים ורוצה בהכנה נכונה, ויכולה להוריד אם לא.

שלך,
אלישע

הדבר הגדול שהרב אלישע לימד אותנו הוא, ש"בן-תורה" פירושו שלימות בכל המערכות - בין אדם למקום ובין אדם לחבירו, בין אדם לארצו ובין אדם למשפחתו. החובה לשלם לבעל מקצוע על עבודתו איננה פחותה מהחובה להניח תפילין, והחובה לשמור על קדושת הדיבור איננה פחותה מהחובה להקפיד על מאכל כשר.

מורי ורבי, מדריכי ומחנכי, מי יתן ונזכה ללכת בדרכיו וליישם את אורחות חייו.

על הצדיקים* ר' בן-ציון סופר

על תפילה

(ה) אָמַרְתִּי לְהוֹלִלִים אֶל־תִּהְיוּ וְלְשֹׁעִיִּים אֶל־תִּרְיֹמוּ קֶרֶן: (ו) אֶל־תִּרְיֹמוּ לְמָרוֹם קֶרֶןכֶּם תִּדְבְּרוּ בְצִוְּאָר עֵתְק: (ז) כִּי לֹא מְמוֹצָא וּמְמַעְרָב וְלֹא מְמַדְבֵּר הָרִים: (ח) כִּי־אֵלֵהֶם שִׁפְטֵט זֶה יִשְׁפִּיל וְזֶה יָרִים:

אסף, משורר מזמור זה, אומר שהוא מזהיר את הרשעים לא להרים את קרנם, לא להתגאות ולהתרברב - כאותה קרן מדברת גדולות שראה דניאל בחזיונו (ז. ח). אך נראה שאין מדובר כאן בסתם גאווה של אותם רשעים, אלא בהתנשאותם על אחרים, על הצדיקים הענוותנים ועל העניים והאביונים. שהרי כך אמר דוד במזמור אחר (לא):

(יח) ה' אֶל־אֲבוֹשָׁה כִּי קָרָאתִיךָ יִבְשׁוּ רַשְׁעִים יִדְּמִנוּ לְשֹׁאֵל: (יט) תִּתְאַלְמְנָה שִׁפְטֵי שִׁקְר הַדְּבָרֹת עַל־צַדִּיק עֵתְק בְּגִאֲוָה וְבוֹז:

ואותה קרן, שדניאל ראה שיש לה "פס" ממלל רב־רָבֵן, היא-היא לשונם של אותם רשעים, עליהם אמר דוד במזמור שלישי (יב):

(ד) יִכְרַתְהוּ כָל־שִׁפְטֵי חֲלָקוֹת לְשׁוֹן מְדַבְּרֵת גְּדֹלוֹת: (ה) אֲשֶׁר אֶמְרוּ לְלִשְׁנֵנוּ נִגְבֵּיר שִׁפְטֵינוּ אֲתָנוּ מִי אֲדוֹן לָנוּ: (ו) מִשְׁדֵּ עֲנִיִּים מְאֻנְקֵת אֲבִיזִיִּים עֵתְהָ אֶקְוִים יֵאמֶר ה' אֲשֵׁית בְּיָשָׁע יִתְחַן לוֹ:

את הרשעים הללו, המרשים לעצמם להתנשא ולהשתרר על הצדיק ואף לשדוד את העניים ולהצר להם - אותם מזהיר אסף כי ביד ה' להשפילם עד עפר, ולעומתם לרומם את הצדיקים שכנגדם.

"קרני רשעים" שאותם יגדע ה' הם, אם נשתמש בלשון המדוברת, "האף הגבוה" שלהם. ומסתבר שטמונה כאן גם משמעות של קרניים שבהם מנגחים הרשעים את הצדיקים.⁴ כאשר נגדעות קרני הרשעים, כאשר הם מושפלים עד עפר, ממילא מתרוממות "קרנות צדיק" - אין אלו קרניים של גאווה ושל ניגוח, אלא קרנות של אורה.⁵ ככל שמתמעט הרשע בעולם, יכול הצדיק להאיר מאורו יותר לכל הברואים. ובזה מיושבים הדקדוקים בפסוק זה.

לפ"ז, בברכת 'על הצדיקים' המבוססת על פס' זה בתהלים, אנו מתפללים על כך שתתרום קרן הצדיקים. לכן אנו מבקשים שיהמו רחמי ה' עליהם ועל כל הנלווים אליהם, ושיתן ה' להם שכר טוב וישים חלקנו עמהם. כך תתרום קרנם של הצדיקים ביתר שאת, קרן אורה המאירה ומזהירה לעולם כולו.

מיקומה של ברכה זו טבעי ומתבקש. אחר שביקשנו על השמדת הכפירה מן העולם, אנו מבקשים רחמים על אותם הצדיקים הטהורים, שהם מצד עצמם אינם קובלים על הרשעה ועל הכפירה, אלא מוסיפים צדק ואמונה. ואכן, הגמ' במגילה (יז ע"ב) מבארת את סמיכות הברכות כך:

וכיון שכלו המינים - מתרוממת קרן צדיקים, דכתיב (תהלים עה, יא): וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק, וכולל גירי הצדק עם הצדיקים, שנאמר מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, וסמך ליה וכי יגור אתכם גר.

יש לדון אמנם בדברי הגמ' בענין הגרים הנספחים לצדיקים, אך עצם הביאור בסמיכות הברכות, מובן, וכאמור לעיל - רוממות הקדושה היא תוצאה טבעית של מיגור הטומאה.

אלא שבפסוק בתהלים שהגמ' מביאה - "וכל קרני רשעים אגדע, תרוממנה קרנות צדיק", יש לדקדק בתרתי': א. מדוע 'קרני' לרשעים ו'קרנות' לצדיקים? ב. מדוע 'אגדע' בגוף ראשון פעיל, ו'תרוממנה' בגוף שלישי סביל (ולא 'ארומם').

לבאר כל זאת, ננסה להבין תחילה מה הן אותן קרניים שיש לרשעים, ולהבדיל לצדיקים.

והנה ברור למעיין במזמור זה בתהלים, שקרני הרשעים הללו מוסבות על הפסוקים הקודמים:

* אגב, לכאורה יש להקפיד להפסיק מעט בין חתימת הברכה הקודמת "שובר אויבים ומכניע זדים", לתחילת ברכה זו "על הצדיקים ועל החסידים". שללא הפסק זה נשמעים הדברים כאילו "שובר" ומכניע מוסב גם על הצדיקים והחסידים חלילה (על' במשמעות עם', כמו בפסוק "ויבואו האנשים על הנשים"). [ונכמו שכתבו הפסוקים בכיוצא בזה וביותר מזה, כגון להפסיק בין "בחמלה" ל"רבה אמונתך", בין "א-לה" ל"נשמה שנתת ביי", בין "לא יושע" ל"ואנחנו משתחווים", ובברכת הלבנה בין "כאבן ידמו" ל"ורועך בגדול", רוב כהניה]. אמנם לא מצאתי מי שהזהיר בזה. ואפשר שסברו הפוסקים, שכיון שאלו שתי ברכות שונות, ממילא מפסיק המתפלל ביניהן. אך אם כי בודאי כך נאה וכך יאה (ובאחד המאמרים הראשונים אף כתבנו שההפסקה בין הברכות היא גם עצה טובה לכוונה בתפילה), למעשה רבים ממשיכים מברכה לחברתה כמרוצת הסוס בלתי הפסק כלל, ועל כן נראה שיש מקום לתת לב לדבר זה, ולקיים מקרא שכתוב "והצדיקו את הצדיק, והרשיעו את הרשע".

¹ היה מקום לשאול גם מדוע 'רשעים' בלשון רבים ו'צדיק' בלשון יחיד. אלא שבחיפוש בפרויקט השו"ת נמצא שכך הוא בהרבה מקומות במקרא, וא"כ זו שאלה כללית ולא מקומית.

² ולא מצאתי מי שידון בזה, מלבד מי שביאר את הדקדוק הראשון בדרך הרמו, ש'קרני רשעים', היינו קצוות המילה 'רשעים', הם אותיות מ"ר (גימט' עמלק), ובגידועם נשארות אותיות 'ישע', והיינו 'תרוממנה קרנות צדיק', הם קצוות המילה 'צדיק' - ק"ץ, בבוא משיח צדקנו (כ"כ בספר אוהב ישראל, ועוד).

³ האמת היא שפשט הפסוקים מורה יותר שהמשורר הוא שאומר שיגדע את קרנם. אך אין זה מובן כ"כ בסברא.

⁴ עיין יחזקאל לד, במשל הצאן והרועה שהזכרנו בעבר, בפס' כא ובפסוקים שלפניו ואחרייו. נראה שיש בפסוקים שם רמז גם לברכות הנוכחיות (מלבד מה שביארנו בעבר).

⁵ כמעט כל "קרנות" שבמקרא הן "קרנות המזבח", ואם כן "תרוממנה קרנות צדיק" יש אולי רמז גם להתרוממות של עבודת ה' במקדשו, ובעבודת ה' בכללה.